

HALK SANATLARI ÜRÜNLERİMİZİN DEĞERLENDİRİLMESİ VE KORUNMASI ÜZERİNE BAZI DÜŞÜNCELER

Yardı. Doç. Dr. Atilla ERDEN

Halk sanatları deyimi üzerinde kavram ve kapsam tartışmaları farklı boyutlarda sürdürülmekte olduğundan, yazımızın kapsamını bu yönden fazla genişletmemek için halk sanatları deyimi ile kastetdiklerimizi kısaca vurgulayarak konumuzun esas içeriğine geçeceğiz.

Halk sanatları ürünleri deyimi ile genellikle kırsal yörelerimizde üretilen otantik özelliklerini çoğunlukla kaybetmemiş genelde ticari amaçlardan uzak olarak üretilen el sanatları ürünlerini halı, kilim, çuval, sırt yastıkları, dokuma yaygılar, çarpana dokumaları, kuşak, kolan, keçe yaygılar ve hatta bir ölçüde Anadolu'nun belli aşiretlerinde farklı yörelerinde hâlen kullanılan ve kanımca bir sanat ürünü sayabileceğimiz, orijinal, kendine özgü yöresel motif ve gizemlerle yüklü giysilerimizi kastedeceğim. Halk mimarisini de belli boyutlarda kavram içinde görmek değerlendirmek yerinde olur kanısındayım.

Halk sanatları ürünlerimizi neden, nasıl, gereğince değerlendirmeliyiz ve korumalıyız?

Kanımca yurdumuzda günümüze dek konu çok az sayıda birkaç araştırmacı ve amatörün dışında, romantik eleştirisiz bir hayranlıkla başka bir deyiş ile sadece bir tür modaçılık akımı ile değerlendirilmiş olup bilimsel boyutlarda gereğince ele alınıp araştırılmamış geniş kapsamlı bir şekilde değerlendirilememiştir.

Oysa halk sanatlarımız açısından kökü çok eskilere dayanan zengin bir kaynak ve potansiyele sahip olduğumuz hepimizin ve konuyla uzaktan yakından ilgilenen hemen herkesin bildiği bir gerçektir.

Kimi araştırmacıların ve çevrelerin yeterince araştırıp öğrenemediklerinden hatta kimilerinin çıkarlarına ters düştüğü için halk sanatlarımızı hatta kültürümüzü köçümsüyük onu genel basit gelişmemiş bir göçebe kültürü ile özdeşleştirmekte dolayısı ile hor görmekte ve

ya böylece değerlendirmek istedikleri bilinmektedir. Böyle bir değerlendirilmenin ne kadar ön yargılı olmayı gerektirdiği veya geniş boyutlarda eksik, yanlış bilgilerle dolu olması zorunluluğu açıkça ortadadır. Yalnızca halk sanatları ürünlerimiz dahi yeterince ele alınıp gerekli boyutlarda bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutulurlarsa, yukarıda saydığımız yanlış, eksik verilere dayalı kanı ve bilgilerin veya amaçlı olarak yapılan olumsuz propagandaların belli ölçülerde yıkılmasında onların etkisiz kılınmasında başarıya ulaşabilir, toplumumuzu daha iyi tanıtabiliriz sanıyorum. Bu boyutlarda kapsamlı uğraşlar toplumumuza hakkı olan saygınlığını kazandırmada belli bir açıdan oldukça yararlı olacaktır. Bu arada genç nesillere bu yönü ile ulusal bilincimizi daha köklü ve kapsamlı nitelikleri ile aktarabileceğimiz gibi, duygusal köf verilerle oluşturulmaya çalışılan ve bilimsel veriler karşısında her an erimeye mahkûm bir ulusal bilinç yerine, toplumumuzda gerçek sağlam verilerle yapısallaşmış bir ulusal bilincin oluşmasına yardımcı olacağımız da açık bir gerçektir.

Yalnızca tek bu neden bile halk sanatlarımızı geniş boyutlarda araştırıp değerlendirmemiz için yeterli gerekçeyi oluşturabilir. Kaldı ki konunun çok daha farklı önemli boyutları da bulunmaktadır.

Sanatın toplumdaki görevini doğuşundaki majik büyüsel etkenliklerle ilişkilerinde göz önünde tutarak irdelersek, zamanla toplum yapısındaki ekonomik değişimler, kültürel farklılaşmalar süreci içerisinde sanatın görevinin de belli bir değişim sürecinden geçtiğini ve bu süreç içerisinde belli nitelikler yeni boyutlar kazandığını görürüz.

Halk sanatlarımızında böyle bir gelişim süreci göz önünde tutularak elden geldiğince yeniden geniş kapsamlı bir değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Bu yönde hareket etmeli kendimizi buna yapmaya zorunlu hissetmeliyiz kanısındayım. Böyle bir değerlendirilmenin zaman geçirmeden ivedilikle yapılmasında toplumumuz açısından önemli yararlar bulunmaktadır.

İlgili konuda başarılar elde edebilmek için öncelikle bazı soruların; geniş kapsamlı çalışmaların verileri ve bol dökümanlarına dayalı olarak yanıtlanabilir duruma gelmesi gerekir. Çalışmaların doğru yönlendirilebilmesi değerlendirmelerin sağlıklı yapılabilmesi açısından yanıtlandırılabilmesi gerekli sorular neler olabilir? Soruları şöyle seçmemiz gerektiği kanısındayım:

A) Elimizde hangi boyut ve konularda ne kadar özgün örneklerimiz mevcuttur? Bunlar ne durumdadırlar?

B) Teknik, üslup, kullanılan malzeme, estetik özellikler, üretim tüketim ilişkileri açısından halk sanatlarımızın geçmişi ve günümüzdeki durumu nedir? Toplumumuzun gelişim süreci içerisinde bunlar nasıl olmaktadır?

C) Geçmişte, günümüzde ve gelecekte halk sanatlarımızın toplumumuzda nasıl bir işlevsel görev yüklediği ve yüklenebileceği boyutlar nelerdir? Biz bu konularda neler yapabilir veya neler yapmalıyız? Bu soruları farklı varyantları ile çok fazla üretmek olasıdır. Ne varki soruları çoğaltmaktan ise içerik ve genel boyutları ile bu sorulara doğru, duygusalıktan uzak bilimsel verilere dayalı somut örneklerle yanıtlar aramalıyız. Yanıtları planlı çalışmalarla bulmaya sorunları özenle çözmeye uğramalıyız. Çalışmalarımızı bu ölçüler ve prelere uygun olarak yürütebilirsek halk sanatlarımızı gereğince ve olumlu nitelikleri, toplumumuzda yükledikleri işlevsel yönleri ile tanıyabilir değerlendirebiliriz sanıyorum.

Sanat ürünlerinin belli mesajları vardır. Onlar üretildikleri çağın değer yargılarını, teknik, malzeme, beceri ve üretilenlerin dünyaya görüşleri açısından çağlarını belgeleme özelliklerine sahiptirler. Çeşitli sanat dalları ürünleri üretimlerinde kullanılan malzeme, emek ve farklı boyutları açısından özgün nitelikleri ile bu belgeleme bağlamında nitel ve nicel farklılıklar gösterirler. Halk sanatları ürünlerimizin bu bağlamdaki fonksiyonu bize pek çok doğru bilgiler aktaracak niteliktedirler. Onların bu özgün niteliklerini betimleme gün ışığına çıkarıp farklı yönleri ile doğru değerlendirebilme zorundayız. Toplumumuz açısından bu değerlendirmelerin doğru yapılabilmemesinin faydaları sayılamayacak kadar çok olduğu gibi bu boyutlarda bir değerlendirme yapmadığımız sürece halk sanatları ürünlerimizi gereği ölçüde değerlendiremeyeceğimiz, bazı sorunlarımızı çözemeyeceğimiz ve nice kısır uğraşlarla zaman öldüreceğimiz açık bir gerçektir sanıyorum.

Kişinin doğa ile, çevresi toplumu ile tüm yaşamı boyunca kaynaşmasında uyum sağlayabilmesinde sanat bir araç olduğuna göre; halk sanatlarımız bu işlevsel niteliklerini ne derecede hangi boyutlarda yüklenip götürebilmekteyiz? Bu yönleriyle de ele alınıp yeterince araştırma konusu yapılmalıdır ki gereğince değerlendirilebilsinler.

Halk sanatları ile uğraşan pekçok isimsiz sanatçımız bu kaynaşmayı uyumu kanımca başarılı bir şekilde sağlamışlar ve sağlamaktadırlar.

Sanat için uzmanlarca üzerinde hemen kesin görüş birliğine varılan unsurlardan birisi; sanatın görevinin, toplumun yapısına zamana hatta farklı ekonomik koşullara karşın hemen hiç değişmeyen bir özelliği, gerçeği yansıtırma, iletişim aracı olma özelliğinin olduğudur. Bundan dolayıdır ki sanatçı olabilmek için otoritelerin dediği gibi; yaşantıyı tam anlamak değerlendirebilmek onu belleğe işlemek algılamak ve bunları anlatıma maddeye biçime dönüştürebilmek gerekir. Anadolu halk sanatçıları bu görevi başarıyla yerine getirmişlerdir kanısındayım.

Halk sanatları ürünlerimiz böyle bir yaklaşım ile ele alındıklarında kolaylıkla görülecektir ki bunlar toplumumuzda önemli bir iletişim aracı olarak görev yapmaktadırlar. Yazı gibi, mektup gibidirler. Karşılıklı bağlaşımları anlaşmaları semboller vurgularlar. Yapılarında çeşitli gizemsel motif ve sembelleri saklarlar. Kişi ve grupların dünya görüşlerini açıklar dileklerini bildirirler, çağlarına tanıklık ederler. Stilize edilmiş çeşitli varlık örnekleri ile mesajlarla, toplumumuzun değer yargıları, estetik ve teknik konularda önemli verileri, nice kültürel olguları, duyguları inançları, vurgulayan sembollerle gizemli motiflerle yüklüdürler.

Özette halk sanatlarımızı gerçeği boyutlarda bilimsel ölçütlerle değerlendirebilmemiz ve konuyla ilgili sorunlara açık çözümler getirebilmek için halk sanatları ürünlerimizi özgün toplumsal öz ve nitelikleri ile teknik, malzeme, üslup, yöresel özellikleri, yüklendikleri işlevsel yönleri, estetik yapıları ile geçmişten günümüze dek elde ettiğimiz somut verilere dayanarak yapacak duygusal ön yargılı romantik düşüncelerden uzak olarak ele alıp değerlendirmeliyiz. Onları ancak o zaman gerçeği ölçüde tanımış değerlendirmiş olabiliriz.

Yukarıda tekrarlı olarak belirttiğimiz boyutlarda halk sanatlarımızla ilgili derlemeleri değerlendirmeleri yaptığımızda, yine yukarıda saydıklarımızın dışında da toplumumuz için yararlı, farklı neler yapmış olabiliriz? Acaba başka farklı yararlar sağlayabiliriz? Bu soruyu da şöyle yanıtlayabiliriz:

Bu çalışmaları yurt çapında geniş kapsamlı bir tarama ve derlemelerden sonra yapılacak değerlendirmelerle yürütebilirsek; toplumumuzun kültürel, etnik, sosyal ve ekonomik yapısı hakkında çok sağlıklı ve geniş kapsamlı veriler elde edebiliriz. Pekçok kültürel toplumsal sorunlarımız nedenleri ile birlikte göz önüne serilebilir. Böyle bir çalışma ve sonuçlarından elde edilecek yararlar bu kısa yazımızda sayılamayacak kadar çoktur kanısındayım.

Açıkça belirtmemiz gerekirken halk sanatları ürünlerimiz günümüze kadar yukarıda verdiğimiz kapsamda ele alınıp değerlendirilememişlerdir. Bunun nedenlerinin başında ilgili dökümanların, orijinal malzemelerin derlenip tanınmamış olması, konuya ilgili gerekli sayıda uzmanların yetişmemesi, konunun geniş boyutları ile çoğumuzca gereği ölçüde algılanıp değerlendirilememesi, ülke çapında koordineli bir çalışmanın yürütülememesi gelmektedir diyebiliriz.

Belli ölçülerde ulusal hazinemiz diyebileceğimiz bu halk sanatları ürünlerimizi tanıtmaya ve değerlendirebilmenin ötesinde hiç olmazsa koruyabilmekteyiz?

Hızlı bir geçiş süreci içerisinde bulunan toplumumuzda çok yönlü kültürel değişimler ve teknolojinin hızlı gelişmesi karşısında kimi halk sanatları ürünlerimiz ve bunlarla ilgili kültürel unsurlarımız artık üretilemez, geleneklerimiz yaşatılamaz duruma gelmektedirler. Dahası bugüne kadar üretilmiş olupta toplumumuzun sanat anlayışını, yönünü, çeşitli düşünce ve değer yargılarını, yaşayış duygu geleneği ve töresini kısacası kültürümüzü tanıtan kıymetli ürünlerimiz gereği gibi korunamamakta; yetişmekte olan genç nesillere yeterince tanıtılamamaktadırlar. Bir diğer acı gerçekte nice kıymetli ürünlerimiz bilhassa yabancılar tarafından her geçen gün artan bir oranda dış ülkelere taşınmaktadır. Çoğumuz da bilerek veya bilmeyerek onlara yardımcı olmaktayız. Bu süreç çok kısa zamanda değişmez ise yakın bir gelecekte nice özgün ürünlerimizi kıymetli kültür mirasımızı yabancı müzelerde görmeye ve tanımaya şimdiden hazırlanmalıyız. Yine bu kıymetli ürünlerimizin önemli bir kısmında farklı duygularla yüklü koleksiyoncularımızın raftarını doldurmakta ne yazık ki bir kısmında sanki çürümeye terk edilmiş durumda bulunmaktadır.

Bu durum karşısında hızla yok olmakta bulunan bu sanat ürünlerimize çok daha bilinçli olarak sahip çıkmamız onları itina ile korumamız gerektiği ortaya çıkmaktadır. Oysa halen yurdumuzda hiç olmazsa özgün ürünleri tam gereği ile sergileyebilen tanıtan, çağdaş müzeciliğin ana gayeleri arasında yer alan eğitim görevi ile yüklenirilmiş bir müzemiz dahi bulunmamaktadır. Nekadar üzücüdür ki bütün bu ürünlerimize hatta nice diğer sanat ürünlerimizde çağdaş düzeyde bilinçli bir şekilde sahip çıkma onları gerektiğince koruma ve değerlendirme politikası günümüze dek hemen hiç bir siyasal iktidar zamanında yeterince saptanıp uygulama alanında başarıya ulaştırılamamıştır diyebiliriz.

Bütün söylediklerimizi bir kaç cümle ile özetliyerek sonuç olarak diyebiliriz ki:

Halk sanatları ürünlerimizi değerlendirebilmek ve korumak, onları romantik ve bir modacılık yaklaşımı içerisinde aman ne güzelmis gibi bir değer yargısıyla ele alıp bir kıyıda saklamak, örnek bir iki parçayı güncel yaşamımızda kullanmak veya onu hep aynı nitelikleri ile toplumun gelişim süreci içerisinde hiç bir değişime yer vermeden tekrar tekrar aynı nitelikleri ile kopya etmek adeta dondurmak değildir. Çağdaş bir yaklaşımda, halk sanatları ürünlerini değerlendirmek, onları geçmişi ve geleceği ile yapısal, estetik, üslup, teknik özellikleri, çağına tanıklık etme ve işlevsel yönleri ile tanıyabilmek, sanatın toplumdaki gerekliliğini de göz önünde tutarak değerlendirebilmek ve yaşama geçirebilmektir.

Yararlandığım Eserlerden Birkaçı

Sedat Veyis Örnek: 100 soruda ilkellerde din büyü sanat efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1971.

Kurt Erdmann: Çev (H. Taner), 15. Asır Türk Halısı, İ.D.E.F.Y. 715.

Adnan Turani: Çağdaş Sanat Felsefesi, Varlık Yayınları, İst. 1974.

Doğan Kuban: Sanat Tarihimizin Sorunları, Çağdaş Yayınları, İst. 1975.

Irwin Edman: Çev (Turhan Oğuzkan), Sanat ve İnsan, İst. 1977.

Ernst Fischer: Çev. (Cevat Çapan), Sanatın Gerekliliği, E Yayın, İst. 1980.

Çetin Aytaç: Sanat ve Uygarlık, Ankara, 1981.